

wisten de Britten nog niet. Bevin sprak daarom – soms namens het Verenigd Koninkrijk, soms namens enkel hemzelf – afwisselend met de ronkende stem van *Global Britain* en de vage echo van de grote broer de vs.

Deze Bevin komt in dit boek als persoon goed uit de verf, en dat is in het algemeen de kracht van Rolf Falter. Hij kan de grote thema's van de vroege Europese integratie compact uitleggen aan de hand van zijn levendige karakterschetsen. Bevin, de boertige Brit met de slecht zittende pakken, gaat je gaandeweg het boek voor je innemen en voorts begrijp je de Britse twijfels over de Europese federatie. De katholieke vrijgezel Robert Schuman, de gewiekste voormalige Cognac-verkoper Jean Monnet, de slinkse Paul-Henri Spaak ... Falter brengt ze tot leven, en geeft ze een plek in een 'geschiedenis zonder einde', zoals de ondertitel luidt.

Het Europese integratieproject is inderdaad nog niet ten einde, al menen sommigen dat dat einde nabij is. Het zou een wat clichématige aanbeveling zijn om te concluderen dat de lezer die ook meer van het huidige Europa wil weten dit boek moet lezen, want dit boek biedt veel meer dan alleen de prehistorie van de EU. Het toont hoe internationaal leiderschap eruitziet, hoe mondiale problemen doorwerken in nationale politiek en vice-versa, en hoe belangrijk het is om Europa serieus te blijven nemen, als burger uiteraard, maar vooral als politicus.

Guido van Hengel, De Haagse Hogeschool

Eva-Maria Roelevink, *Organisierte Intransparenz. Das Kohlensyndikat und der Niederländische Markt 1915-1932*. (München: Beck, 2015) [Schriftenreihe zur Zeitschrift für Unternehmensgeschichte, Bd. 26.] 407 p. ISBN 9783406683633.

DOI: 10.18352/tseg.1033

Although cartels have been a recurring topic in both economics and economic history, studies about internal coordination processes of cartels, their structure or sales organization are rather rare. The external view of individual cartels as black boxes often overestimated the power of the cartels and underestimated the conflicts between the respective cartel members. Eva-Maria Roelevink's Bochum dissertation about the policy of the Rhenish-Westphalian Coal Syndicate (rwks) on the Dutch market between 1915 and 1932 provides a study that closes this research gap. The resulting investigation is based on profound archival research – in several record groups both in German and in Dutch archives – and demonstrates the benefits of this approach.

Because the German state prevented the collapse of the rwks during the First World War to ensure a smooth coal supply for its armaments production and forced the syndicate members to extend it, Roelevink's study begins with the situation in

1915. After the war, the Weimar state controlled the Ruhr coal cartel by the national Reichskohlenrat (Reich Coal Council), in which various interest groups participated in order to prevent excessive prices. Among other reasons, this state regulation was undoubtedly an incentive for RWKS to become more active in the unregulated foreign markets. The Netherlands was the most important of these and the coal syndicate controlled the distribution and transport capacities of hard coal there centrally by the trading company 'NV Steenkolen-Handelsvereniging' (SHV). Although the SHV was majority-owned by Dutch shareholders, the company was bound by long-standing contracts with the Ruhr Coal Syndicate. Due to the grave economic problems of Germany (inflation, reparations, French occupation of West Germany) after 1918, the conflicting interests of the member companies of RWKS and the increased competition from other coal regions, the Dutch SHV shareholders succeeded in gaining more control of the SHV in the first half of the 1920s. They pursued a sales policy in the neighbouring country that was more independent of RWKS, as the German coal cartell abandoned central coal sales during the Ruhrkampf in 1923 and did not return the control on their sales organization to its own hands until the early 1930s. However, the Dutch market was an exception, as SHV continued to hold its own ground against the Rhine-Westphalian Coal Syndicate also after this date.

Roelevink not only succeeds in pinpointing the lines of discussion between the RWKS and the SHV, but also between the individual cartel members and shareholders, while at the same time elucidating how much greater the profits in coal trading were compared to coal mining. This made it more important for the central protagonists to conceal this fact in a kind of 'organized intransparency', as Roelevink calls it, e.g. by means of cunning terminology or price calculation methods. The Dutch coal trader Frits Fentener van Vlissingen was particularly successful in this respect and thus a key player in this special structure of corporate governance, playing off SHV's independence against German interests, e.g. by selling also British and Dutch coal and building up his own transport capacities. The possession of their own transport organisation also made the difference for the members on the German side, meaning a better negotiating position within the cartel and greater room for manoeuvre as well as higher profits. Roelevink also evaluates the resulting conflicts of interests between the German mining companies in an excellent and detailed manner and underlines how strongly individual protagonists pursued their own interests.

Regardless of these concrete results, Roelevink's work exemplarily documents the importance of a source-based internal view of cartels in order to determine their significance for the economic development of the Western industrial world. However, the work also makes clear that future business and economic history should concentrate more than before on the development of sales organizations, since the distribution methods and transport routes chosen were often more decisive for the profits than the mere production of the traded goods. Finally, Roele-

vink's study shows the enormous importance of international trade relations even during the interwar period between 1918 und 1939 as well as the great relevance of German coal exports to the Netherlands, and the significant role of the neighbouring country as exporter, sales market, and hub for the handling of German exports and overseas imports via the Dutch ports. She thereby demonstrates the contribution of the Netherlands to the economic development of Western Germany – which is still underestimated.

Ralf Banken, Frankfurt University

Evelien Jonckheere, *Aandacht! Aandacht! Aandacht en verstrooiing in het Gentse Grand Théâtre, Café-concert en Variététheater, 1880-1914*. (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2017). 212 p. ISBN 9789462701007.

DOI: 10.18352/tseg.1034

De canonisering van hogere kunstvormen zoals het theater of de opera zorgde in wetenschappelijk onderzoek voor een marginalisering van historische populaire amusementspraktijken en een onderbelichting van deze vormen van vermaak. Jonckheere biedt met dit werk over het Gentse Grand Théâtre, de variététheaters en de café-concerten een stellig weerwoord gegrond in theorie. Uitgaande van het aandachtsregime dat een opmars nam in het theater door disciplinerende praktijken in de architectuur, de infrastructuur, de stijl en het programma start Jonckheere het werk met een degelijke en tentoongestelde kennis van de theorieën over aandachtspraktijken en verstrooiingsvormen op het einde van de negentiende eeuw.

Het werk is opgedeeld in drie hoofdstukken. Jonckheere start met een theatercrisis in 1898 en behandelt vervolgens de aandachtige toeschouwer in het Gentse theater. Aan de hand van een gedetailleerd onderzoek van de technologische, architecturale en infrastructurele praktijken kan Jonckheere de opkomst van een aandachtige toeschouwer beschrijven. De promotie van deze aandacht wordt dan gecontextualiseerd door een uiteenzetting over overige culturele praktijken die een dominante disciplinerende van lichaam en geest behelzen, zoals de democratisering van sportverenigingen en disciplineringspraktijken binnen de schoolmuren. Een tweede deel leidt de lezer naar de verstrooiing en populaire ontspanningsvormen zoals kermissen, danszalen, circussen en de café-concerten. Jonckheere wijst opnieuw aan de hand van een analyse van opgevoerde voorstellingen en gestic, de bouwstijl van de voorstellingsplaatsen en de impact op de toeschouwer ditmaal op het belang en de traditie van het carnavalske en de creatie van het gemeenschapsgevoel. Deze ontspanningsvormen worden vervolgens gekaderd in de evolutie van